

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ
ОСВІТИ**

Кафедра історії та мовознавства

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

з дисципліни

«ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА»

Харків – 2021

Методичні вказівки розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри історії та мовознавства 23 березня 2021 р., протокол № 9.

Методичні вказівки розроблено відповідно до програми навчального курсу «Вступ до мовознавства» і є складовою даного навчально-методичного комплексу.

Методичні вказівки підготовлено для доповнення і розширення методичного забезпечення дисципліни «Вступ до мовознавства», вони містять завдання до практичного виконання з усіх тематичних розділів навчального курсу, тестові питання.

Методичні вказівки призначено для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 035 «Філологія» освітньої програми «Переклад та англійська мова і література».

Укладач

доц. Л. М. Близнюк

Рецензент

доц. С. І. Нешко

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1 Мова й мовлення.....	5
2 Фонетика. Голосні та приголосні звуки.....	8
3 Лексична система мови.....	13
4 Граматична система мови. Морфологія.....	21
5 Синтаксис.....	25
6 Генеалогічна класифікація мов.....	30
7 Мова як знакова система	33
8 Тести для самоперевірки.....	36
Список літератури.....	38

ВСТУП

«Вступ до мовознавства» — навчальна дисципліна, що займається дослідженням природи мови, її сутності, структури, функціонування та розвитку. Предметом мовознавства є мова у всіх формах її прояву. Мова на сучасному етапі розвитку науки розглядається як складна багаторівнева знакова система, що використовується людьми з метою спілкування (обмін інформацією, волевиявлення), фіксації та збереження інформації.

Мова є найважливішим засобом комунікації в суспільстві. Вона нерозривно пов'язана з мисленням і свідомістю, саме тому мовознавство відносять до гуманітарних, соціальних наукових дисциплін, які досліджують людину та людське суспільство.

«Вступ до мовознавства» містить основні відомості із загального мовознавства (що таке мова, яка її будова, основні лінгвістичні поняття й терміни тощо), без яких неможливо вивчати жодну лінгвістичну дисципліну, і посідає важливе місце в системі підготовки філологів та перекладачів. Це теоретичний фундамент усіх інших мовознавчих дисциплін, оскільки він пропонує до вивчення основи теорії мови, розвиває вміння осмислено підходити до мовних явищ і дає ті лінгвістичні поняття, які необхідні для вивчення в подальшому будь-якої лінгвістичної дисципліни.

Пропоновані методичні рекомендації, що включають у себе низку практичних завдань, охоплюють багато розділів теоретичного та прикладного мовознавства.

1 МОВА Й МОВЛЕННЯ

Завдання 1. Заповніть пропуски на місці крапок у клітинках таблиці. Усно обґрунтуйте кожну відмінність між поняттями —мова і —мовлення.

Відмінні риси мови і мовлення

Мова	Мовлення
1 Явище абстрактне	1. Явище ...
2 Явище ...	2 Явище психічне, індивідуальне
3 Відносно стабільна	3 ...
4 Має ієрархічну організацію	4 Має ... характер

Завдання 2. Спробуйте пофантазувати. Зобразіть схематично мову як кількоповерховий будинок. Скільки поверхів матиме така споруда? Які мовні одиниці розмістяться на поверхах?

Завдання 3. Напишіть казку, оповідання (можна й у віршованій формі) чи науково-навчальну статтю «З чого складається мова?»

Завдання 4. Знайдіть в українській мові еквіваленти англійських слів: **weekend**, **pet**, **fortnight**, німецьких слів: **Geschwister**, **Feierabend**, **stoeckeln**. Знайдіть в англійській та німецькій мовах еквіваленти українських слів: **льоx**, **доба**, **кмітливiсть**. Чи помітили ви певні закономірності при перекладі?

Завдання 5. Прочитайте речення. Пронумеруйте їх так, щоб утворився текст:

- () Природа подбала про неї.
- () Чи доводилося вам бачити жирафу?
- () Завдяки цьому вона дістає листя з високих дерев.
- () У цієї тварини найдовша шия.

Завдання 6. Складіть словосполучення:

- 1) тільки зі словом «мова»; 2) тільки зі словом «мовлення»;
- 3) словосполучення з двома цими словами:

спеціальна, загальна, сигнальна, культурна, розмовна, особлива, точна, технічна, споріднена, національна, письмова, дитяча, професійна.

Завдання 7. Збудуйте монолог-міркування на теми наведених нижче приказок,:

Вік пройшов — як батогом ляснув.

Без вірного друга — велика туга.

Який порядок у себе заведеш, таке й життя поведеш.

Завдання 8. Збудуйте діалог-міркування на тему «Мова чи мовлення?»

Завдання 9. Назвіть предмет мовлення кожного з текстів та запропонуйте інший варіант мовлення, який містить той же предмет:

1 Наші перші боги

Одним із перших богів слов'янської міфології вважається Род. За міфами, він зачинатель усього живого, адже був богом природи, урожаю, керував дощем і блискавицею. Про могутність цього божества свідчить значна кількість споріднених слів на позначення найважливіших понять: «народитися», «природа», «народ», «родовід». Не менш важливим у пантеоні язичників був Дажбог — бог сонця, світла, добра. Перун символізував бога блискавки й грому, військової дружини. Він — сама нестримність, мужність і непереможність. Оскільки Перун був богом-громовиком, то приносив людям життєдайний дощ, сприяв урожайності. Цікавою й символічною постаттю є Ярило, який символізував весняне сонце, любов і пристрасть. Він — заступник трударів, хліборобів-сіячів.

Окрім богів-чоловіків, популярні були й жінки, яким поклонялися наші предки. Глибоку символіку для язичників мала Берегиня, котра захищала людей від усякого зла. Вона оберігала оселю, малих дітей, добробут сім'ї. Її зазвичай зображали із застережливо піднятими руками. Саме така її поза трансформувалася в малюнок тризуба. Найпоетичнішим у пантеоні язичників був образ Лади — богині любові, краси й

гармонії життя. «Лад», «ладнати», «ладний» — ці слова зобов'язані своїм життям саме цій богині.

2 У морі

Поки почало світати, козаки були вже за Очаковом. З моря вставала рожева зоря, розмальовуючи його безкраю просторінь привабливими кольорами, немов стелячи перед козацькими чайками рожевий килим. Згодом сонце, не виникнувши ще з моря, послало промінь під небо на хмарки й затопило їх рожевим кольором. Весело глянули хмарки в блакитне море, як у люстро, і не можна було пізнати тепер, де море, а де небо. Нарешті з морської пелени з'явилося й сонечко. З півночі дихнув вітерець і, понадимавши на чайках вітрила, погнав їх туди, куди направляли керманічі, — на схід сонця. Щодалі хвиля більшала, проте козаки були байдужі: не первина їм у море ходити. Вони запалили люльки та завели пісні про Сагайдачного. Отаманський байдак ішов посередині, а на ньому з прапорів було нап'ято гасло, щоб усі чайки купи трималися, щоб передні не відпливали далеко та не кидали задніх, бо під час походів траплялося таке лихо, що розбурхане море порозкидає козацькі чайки так, що потім отаман і не збере всіх. От і горнулися тепер усі чайки до отаманської, мов діти до матері.

3 У пошуках слова

Хіба можна уявити сучасну українську літературну мову, наприклад, без чудового слова «мрія»? Нам добре відоме це слово. Дехто скаже, що воно знане з давніх-давен, ще з діда-прадіда. Мовляв, це народне слово, видобуте літературною мовою з глибин душі народу-мовотворця. Однак не поспішайте з таким категоричним висновком. Візьміть «Кобзар» Тараса Шевченка, перегорніть його сторінки — і ви переконаєтеся, що слова «мрія» немає навіть у цього видатного поета. Як могло статися, що поетично-ніжне слово «мрія» відсутнє в Шевченкових безсмертних творіннях? Мрія — це дума про щось прекрасне, без неї, як співається, не можна жити. Виявляється, слово «мрія» виникло в пошевченківську добу. Його створив письменник Михайло Старицький. Звичайно, так майстерно й філігранно викувати слово можна тільки на злеті поетичного натхнення.

Пригадаймо перші кроки цього слова. Це було так: Михайло Старицький написав вірш, який присвятив матері Лесі Українки Олені Пчілці. Новостворене слово припало до душі письменниці й зазвучало в її поезіях. Зусиллям двох поетів — Михайла Старицького й Олени Пчілки — слово «мрія» зійшло на багатобарвній ниві української мови, завітло, зачарувало нас своєю красою.

2 ФОНЕТИКА. ГОЛОСНІ ТА ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

Завдання 10. Впишіть необхідні відомості на місці крапок у клітинках таблиці. Стисло опишіть роботу мовних органів у кожній фазі артикуляції.

Фази артикуляції

1 Приступ, або ...	2 Кульмінація, або ...	3 Відступ, або ...
--------------------	------------------------	--------------------

Завдання 11. Користуючись таблицями класифікації голосних звуків української, російської, англійської та німецької мов, виділіть спільні і відмінні риси вокалізму цих мов.

Завдання 12. Користуючись таблицями класифікації приголосних звуків української, англійської, німецької мов, виділіть спільні і відмінні риси системи приголосних (консонантизму) у цих мовах.

Завдання 13. У посібнику Н. І. Тоцької — Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Завдання і вправи (с. 119–120) наведено уривки з лекції російського поета-символіста К. Бальмонта про емоційно-естетичну роль звуків мови у вираженні людиною думок і почуттів, вражень про навколишній світ (орфографія подається за оригіналом): *«Голосні – це жінки, приголосні – чоловіки. Голосні – це самий наш голос, матері – що нас родили, сестри – що нас цілували, перводжерело, звідки ми витекли в словеснім своїм луку. Отже, коли б у мові нашій були тільки голосні, ми не вміли б розмовляти – лише голосили б ними в текучій вольготності без*

форми, як плещуть води розливу. А приголосні мужньою своєю твердою вдачею впорядкували розкіш розливу, стали дамбою, греблею, довгим молотом, ясним річищем, що спрямовує води до свідомої праці. Все ж, хоч і керують усім приголосні, хоч і вважають вони себе за справжніх господарів слова, – не на приголосних, а на голосних буває наголос в кожному слові... Азбука наша починається з А. А – найясніший, найголосніший звук, що без усякої перегороди виходить з рота... А – перший основний звук розкритого людського рота, як М – закритого. М – болісний звук глухонімого, стогін затриманої, здавленої муки, А – голосіння надмірного страждання. Два первоначала в однім слові, що повторюється трохи не в усіх народів – мама. Два первоначала в латинському амо – люблю. Захоплене дитяче гукаюче а, і в глибині мовчання прямує німіює м. М'яке м, воложне а, сумне м. М'яке м, воложне а, сумне м, ясне а. Медове м і а – як бджола. В м – мертвий шум зими, в а – чарівна весна... Як камінь, а – не жаркий рубін, а в місячній чарі опал, іноді, частіш же барвами дня граючий діамант, вся гама барв... Слава повногласному А, це наша слов'янська буква! О – це горло, О – це рот, О – звук захоплення. Урочистий розлог, просторінь єсть о: поле, море, обшир. Чому кажемо ми оргія? Тому, що в оргії – стогін захоплення. Все величне, хоч і темне, визначається через о: стогін, горе, гроби, похорон, сон, море... Гострозоре око ворога вовка, і око сліпе бездомної півночі. Извої суворі волі. Бездонне о. У – музика шумів, вигукування жаху... Гук мідяних труб. Грубе по матерії своїй: стук, бунт, тупо, круто, рупор... Белькотання хвилі чуємо в л, щось воложне, любовне – ліана, ліля. Переливне слово люблю... В самій природі л має певне розуміння, так само, як паралельне р, що стоїть рядом. Стоїть рядом і протилежне. Два брати – отже, один світлий, а другий темний. Р – скоре, мережане, грізне, спірне... Р – один з тих віщих звуків, що беруть участь і в мовах самих різних народів, і в рокотах всієї природи. Як з, с, і ш чуються і в людській мові, і в сичанні гадюки, і в шепотінні листу, і в посвисті вітру, так і р бере участь і в річі нашого рота й горла, і в гарчанні тигра, і у воркуванні горлинка, і в кряканні крука, і в рокотанні бурхливих вод, і в гуркоті грому...». Ці оригінальні думки К. Бальмонта про художню функцію звуків у творенні картини світу яскраво ілюструють одну з гіпотез походження мови –

ономатопоестичну, або звукосимволічну, яку, до речі, підтримували Г. Лейбніц, В. Гумбольдт, О. Потебня та інші мовознавці. Згідно з цією теорією, між почуттями людини і звуками мови існує певний прямий зв'язок: приємними для слуху поєднаннями звуків люди позначали позитивні поняття, а неприємні звуки, навпаки, ставали символами чогось різкого, тривожного, загрозливого. Спробуйте перевірити цю гіпотезу, підібравши слова української чи іноземної мови, які підтверджують чи спростовують цей погляд.

Завдання 14. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. Знайдіть явища асиміляції, охарактеризуйте її: а) за напрямом; б) за видом; в) за повнотою: *єдність, майбутнє, боротьба, легкий, зшити, смієшся*

Завдання 15. Запишіть слова і словоформи фонетичною транскрипцією. Чим пояснюється наявність варіантів однієї і тієї ж голосної фонемі? За яким принципом орфографії пишуться ці слова? Підберіть перевірні слова для останньої групи.

- 1 Весна – веснонька
шепотіти – шепіт
зерно – зерна
весло – весла
тихенько – тихо
зима – зимонька
плече – плечі
- 2 Гл...бокий –
кр...венький –
л...гкуватий –
сп...нитися –
з...мелька –
в...селка –

Завдання 16. Поясніть, яким фонетичним процесом зумовлена видозміна слів при їх творенні:

- мінералологія – мінералогія
- рос. знаменоносец – знаменосец
- дикообраз – дикобраз
- Молододід (прізвище) – Молодід

Завдання 17. Від наведених іменників утворіть і запишіть прикметники українською і російською мовами за зразком: область – обласний – областной

Проїзд –

Честь –

Радість –

Студент –

Агент –

Хвастати –

Останні три пари слів запишіть фонетичною транскрипцією. Як називається фонетичне явище, яке відбувається при вимові похідних прикметників? Чи в обох мовах воно простежується?

Завдання 18. Порівняйте українське слово *бджола* та російське *пчела*. Відомо, що обидва ці слова походять від давньоруського **бъчела*. Які фонетичні явища зумовили таку видозміну первинної форми слова в українській і російській мовах?

Завдання 19. Поясніть, які фонетичні зміни відбулися між відповідними парами слів при словотворенні або запозиченні. Як називаються такі зміни звуків?

Бондар від бодня (бочка)

ладонь (рос.) від долоня

намисто від монисто

ведмідь від медвідь (порівн. рос. медведь)

суворий від суровий (порівн. рос. суровый)

капость від пакость (порівн. рос. пакость)

футляр від Futteral (нім.)

тарілка (порівн. діалектне талірка) від Taller (нім.)

Завдання 20. Визначте, які утворюються слова, якщо в словах: **рік, голос, бар, злий, жити** перший приголосний вимовити без участі голосових зв'язок.

Завдання 21. З роботою якого органу пов'язаний розподіл приголосних на глухі та дзвінкі, тверді й м'які? Напишіть невеличку доповідь.

Завдання 22. Як пояснити зміни м–б, н–д у вимові при нежиті? («у беде дежидь» замість «у мене нежить»)?

Завдання 23. Надайте повну характеристику таким звукам: д, з, м, х, н, б, в, г, ж, к, л, ш, d, w, r.

Завдання 24. Визначте, які звуки розрізняють наступні пари слів, за допомогою яких ознак ці звуки протиставляються один до другого: там – дам, мал – мял, гас – газ, дим – дім, жар – пар, then – ten, thing – thin, bat – bad, sit – seat, wheal – veal, right – night, Schar – scharr, in – ihn, kein – dein, lieben – leben, Tone – Tonne, Nauch – Bauch.

Завдання 25. Наведіть два можливих варіанти вимови наступних словосполучень. Як зміниться при цьому тип ненаголошеного слова: за річку; на ніс; на зиму; по сто; по воду; на гору, вгору; з виду; на виду; на ногу, з-під руки; без відома; відомо.

Завдання 26. У поданих нижче словах знайдіть явища асиміляції. Вкажіть, яка це асиміляція: на поріг; ніс зайця; ріг корови; віз піску; каприз природи; голос знизу; бігти додому; безстрашний воїн.

Завдання 27. Завдяки якому фонетичному закону буде можливою просторічна вимова таких слів: омман (обман), шіссот (шістсот), м'ясо (м'ясо), асвальт (асфальт), колідор (коридор), бонба (бомба), лаболаторія (лабораторія), транвай (трамвай), дорал (долар).

Завдання 28. Поясніть, за якими фонетичними законами змінювались такі слова: укр. мармур; рос. мрамор; лат. Marmor.

Завдання 29. Завдяки яким фонетичним законам виникла різниця в звуковому складі кореня таких спільнокореневих слів: оболочка – оболонка; холод – прохолода; голосовий – голосний; вітчизна – вітчим; збирання – збори; гусь – гусінь.

Завдання 30. За якими диференційними ознаками відрізняються перші фонемі таких пар слів: дал – бал, зал – жар, хід – кіт, тік – сік, шар – цар, рік – бік, вус – вас, лом – ром.

Завдання 31. Скільки різних фонем у поданих парах слів? Чи є в цих словах випадки нейтралізації фонологічних опозицій? Вкажіть (підкресліть) їх: рід – рад, шовк – товк, дам – дом, bed – bad, piece – chede, kill – meat, Sohne – Sonne, Buch – Tuch.

Завдання 32. На які фонетичні одиниці можна поділити таке речення: Стелеться біля бору стежечка суха, і поряд з нею шумить струмок.

Завдання 33. Поясніть використання різних варіантів префікса в таких англійських словах: invisible, immortal, illegal, impossible, irregular, independent, immodest, illegible, irresponsible, irresistible.

Завдання 34. Розв'яжіть такі звукові пропорції:
д : т = б : ? = ? : х с : с' = д : ? = ? : б' п : т = б : ? п : ф = б : ? д : з : б
= т : ? : ? b : m = ? : n = g : ?

Завдання 35. Поясніть використання різних варіантів префікса в поданих англійських словах:
invisible, immortal, illegal, impossible, irregular, independent, immodest, illegible, irresponsible, irresistible.

Завдання 36. Запишіть транскрипцією подані слова та визначте, які звуки позначають букви «Б», «З» у словах:
голубок, голуб, голубиця; везу, возити, віз, перевізник.

3 ЛЕКСИЧНА СИСТЕМА МОВИ

Завдання 37. В українській мові є слова рицар і лицар, які відрізняються семантично, проте мають спільне походження (від німецького Ritter – вершник, кіннотник). Слово лицар утворилося від рицар і набуло іншого значення (з'ясуйте семантику обох

лексем за тлумачним словником). Яке фонетичне явище зумовило цю звукову видозміну слова? До речі, цей же фонетичний процес відбувся при запозиченні в українську мову слів муляр (від нім. Maurer), флюгер (від нім. Flugel), верблюд (від давньослов. велблюд з готськ. ulbandus).

Завдання 38. Визначте, за яким принципом орфографії пишуться слова:

в українській мові:

село –

написано –

месник –

єдність –

по-нашому –

у російській мові:

вода –

широкий –

устно -

гриб –

завяз –

в англійській мові:

white –

lake –

augh –

daughter –

у німецькій мові:

Phonetik –

erbauen –

lessen –

das Lesen –

Завдання 39. Які з наведених слів є немотивованими (підкресліть), а які мотивованими в українській мові? Визначте внутрішню форму мотивованих слів.

Книжковий, книга, бухгалтер, динамо, «Динамо», синій, посинілий, учений, наука, учень, учити, неук, пир, пити, пиття, пиво, пивний; снігур, сніговий, сніг, сніговик, снігуронька, снігопад, засніжений, снігопад; порада, радість, порадити, зрадіти, рада, порадувати, радий.

Завдання 40. Продовжіть наведені синонімічні ряди, виділіть в них доміанти. Визначте типи синонімів. До кожного синонімічного ряду доберіть спільні антоніми.

Берегти, зберігати, економити....

білий, білосніжний, молочний....

вогонь, полум'я, племінь....

закінчення, завершення, кінець, фінал...

Завдання 41. Розмежуйте багатозначні слова і омоніми. Визначте різновид омонімів (гомогенні чи гетерогенні). Поясніть.

Байка – «алегоричний вірш» і «тканина»;

бак – «металева посудина» і «частина верхньої палуби»;

лайка – «порода собак», «вид обробленої шкіри», «груба суперечка»;

багно – «болотисте місце» і «розріджена після дощів, снігу земля»;

вид – «окрема галузь», «граматична категорія (доконаний вид)»;

нім. Blei – «свинець», «олівець», «лящ»;

англ. pen – «невеликий загін для тварин», «самка лебедя», «в'язниця», «півострів», «перо, ручка».

Завдання 42. Відмежуйте однозначні слова від багатозначних. Як ви вважаєте, чому виділені вами слова є однозначними?

Еlevator, глибина, директива, акустика, крапка, ампер, перекласти, срібний, дружина, лаванда, авторитет.

Завдання 43. Знайдіть у наведених реченнях діалектизми, жаргонізми, професіоналізми, екзотизми, терміни. Чому ці групи слів належать до вузьковживаної лексики?

1 Благословенна ти, країно, зелена, світла полонино, флюяри і трембіти звук (М. Рильськ.). 2 Якщо хавири в тебе нема, то ходім зі мною, я знаю де кімать (І. Микит.). 3 Основний метод лінгвістичної географії – складання карт і атласів, на яких замість населених пунктів чи рельєфів наносяться лінії поширення на певній території тих чи інших діалектних явищ. 4 Наш чичероне за кілька днів показав нам усю Венецію.

Завдання 44. Укажіть слова, які виконують номінативну і семасіологічну функції, а які – лише граматичну. До яких груп за функціонально-семантичними ознаками вони належать?

Людство не знало письма протягом більшої частини своєї історії. Довгими шляхами йшло воно до нього і тільки декілька тисячоліть тому стало застосовувати для запису мови знаки. Вважають, що це сталося близько шести тисяч років тому, в четвертому тисячолітті до нашої ери (В. Драчук).

Завдання 45. Серед наведених слів укажіть ті, що належать до пасивної лексики. Визначте їх тип: історизми, архаїзми (лексичні, словотворчі, фонетичні чи семантичні), неологізми (загальнономовні чи індивідуально-авторські):

волюсть, воістину, врата, широкополі (лани), клонування, візажист, чадо, челядь, ліврея, зегзиця, возрадуватись, суший, брунькоцвіт, лобзати, поїзд (весільний).

Завдання 46. Замініть одним словом словосполучення:

чорне золото, біле золото, блакитне паливо, зелений змії, білий метал, брати наші менші, льодовий континент, люди в білих халатах, інженери людських душ, великий Кобзар.

Як називаються наведені описові звороти? У яких функціональних стилях вони найчастіше вживаються? Чи варто користуватися ними надто часто?

Завдання 47. Розподіліть слова на групи за приналежністю до відповідної галузі наук. Які з наведених термінів загальнонаукові? Поясніть лексичне значення виділених слів, користуючись лексикологічним словником.

Адаптація, алое, **анафора**, асиміляція, вібрація, **евфонія**, еліпс, батальйон, джоуль, дидактика, еволюція, **імператив**, імунітет, синтез, комюніке, **гаплоглозія**, тичинка, децибел.

Завдання 48. Учені-етимологи вважають, що слово *основа* походить від слів *снувати* (пор. рос. *сновать*), *обсновувати*. Чи знаєте ви, яким було первинне значення цього слова? Спробуйте пояснити, які зміни сталися в значенні слова *основа* за час його існування в мові. Які значення має це слово в сучасній мові?

Завдання 49. Доберіть до поданих фразеологізмів відповідники російською та іноземною мовами, а також українські синонімічні вирази. Визначте тип фразеологізмів. Поясніть їх значення:

дати драла; ні риба ні м'ясо; моя хата скраю; лле як з відра; випити гірку чашу; перейти Рубікон

Завдання 50. «Вже немолода молодиця стояла біля тину» (І. Нечуй-Левицький, «Микола Джеря»).

У цьому реченні використано досить цікаве поєднання слів, на перший погляд не сполучуваних. Хіба може бути молодиця немолодою, чорнило зеленим чи червоним, а білизна синьою? Доведіть слушність такого слововживання, спираючись на ваші знання про внутрішню форму слова та дестимологізацію. Яке, на вашу думку, звуження чи розширення значення наведених іменників відбулося в процесі їхнього функціонування у мові? З'ясуйте за словником лінгвістичних термінів, що таке катахриза, оксиморон. Наведіть самостійно приклади такого парадоксального слововживання в мові.

Завдання 51. Вкажіть, які з наведених нижче слів не виражають поняття. Поясніть, чому:

стіл, перо, ой, книга, так, зима, Чарльз, ні, один, лекція, а, танець, ах.

Завдання 52. Охарактеризуйте подані слова з фонетичного, граматичного та лексического боку: пилосос, чудовий, танцювать, беззубий, зненацька, швидше, пояснення, рухатися.

Завдання 53. Як називається явище, що спостерігається в таких випадках: Слово «сім'я» означає «сім я». Що ореш? Теж мені оратор знайшовся?

Завдання 54. Надайте етимологічну характеристику таким словам: вікно, столиця, гусениця (гусінь), золотий, мішок, порошок, злодій, завтра, гіркий, ціпеніти, тривога.

Завдання 55. Значення слова складається з його лексичного значення, тобто матеріального змісту, що виражається основою слова, і граматичного значення, тобто показника різних відносин, які найчастіше знаходять своє вираження у формальній приналежності слова. Визначте, на основі якого граматичного значення об'єднуються слова:

стіл, мило, око, швець, стіна, білизна, вікно, читання; став, мив, мила, зіграти, грати, пишіть, граючи, гравши, побитий, дозрілий.

Увага! Перш ніж надавати письмову відповідь, проаналізуйте здатність наведених слів мати форми числа, роду, відмінка, часу, виду.

Завдання 56. Вкажіть, які види переносних значень спостерігаються в наведених словах: гострий (ніж, розум), вершина (гори, слави), папір (для писання, діловий документ), легкий (багаж, характер), пуста (склянка, людина), аудиторія (простора, уважна), підошва (шкіряна, гірська), круглий (стіл, неуч), золоте (намисто, серце), крижана (ковзанка, усмішка).

Завдання 57. Вкажіть та поясніть, у яких випадках мало місце розширення, а в яких – звуження значення: квас, перо, пиво, стріляти, білизна, німець, чорнила.

Завдання 58. Визначте, коли відбулось семантичне, а коли словотворче калькування: рос. насекомое (лат. Insectum), рос. вольнодумец (фр. Libre penseur), укр. хмарочос (польськ. drapacz chmur) та (англ. Sky-scraper), рос. впечатление (фр. Impression), укр. уява (нім. Vorstellung), рос. утка – ложное сообщение (фр. canard), рос. черта – особенность (фр. trait), укр. добрий (польськ. dobry).

Завдання 59. Замініть наведені слова та словосполучення інтернаціональними: азбука, творець, увезення, вивезення, тваринний світ, рослинний світ, міжнародний, наука про землю, наука про життя, наука про суспільство, суспільний, правопис, розбір, рукопис, влада народу.

Завдання 60. Складіть синонімічний ряд з таких слів, виділивши домінанту: грандіозний, величезний, великий, гігантський, чудовий, здоровенний, колосальний, величний, помпезний, крупний; битва, двобій, сеча, побиття, баталія, війна, боротьба, бій, драка, свара, конфлікт.

Завдання 61. В поданих синонімічних рядах виділіть слова, які є стилістичними синонімами по відношенню до своєї домінанти:

сумувати, печалитися, страждати, тужити, вішати носа; відомий, популярний, знаменитий, уславлений, славетний, знатний, іменитий; нестача, дефіцит, недостача.

Завдання 62. Вкажіть, які частини мови представлені формами слів: кос, сир, лак, покривати, пече, три, вели, (на-)дали, вина, скло, стая, вік, тіч.

Назвіть явище, яке вони ілюструють.

Завдання 63. У наведених прикладах розмежуйте омофони, омографи, омоформи й омоніми: стиглий плід – пліт для переправи; розведення мостів – розведення овець; мою руки – поверни мою книгу; автоматична ручка – ручка дитини; тупий ніж – тупий жарт; дипломатична нота – нота «до», тоненький кленок — гострий клинок; шах королю – персидський шах; мала дівчинка – мала гроші; гнучкий стан – козацький стан; дати гарбуза – ювілейні дати; лігти на бочок – бачок з водою.

Завдання 64. У сполученнях з якими з наведених іменників прикметники стають антонімами?

сухий і мокрий, суха та яскрава, сухий і вологий, сухий та свіжий; клімат, відповідь, мова, трава, білизна, лист, ноги, людина.

Завдання 65. Підберіть антоніми до різних значень поданих нижче слів: холодний, старий, худий, твердий, міцний, дикий.

Завдання 66. Розділіть наступні словосполучення на вільні та стійкі, розподіливши їх у дві колонки. До стійких доберіть слова-еквіваленти:

толокти воду; берегти таємницю; морський вовк; морське повітря; пасти задніх, північний олень; початок століття; пиріг з родзинками; дівчина з родзинкою; дати по шапці; Атлантичний океан; гуляти в лісі; будувати дорогу; поспішати на поїзд; збити з пантелику; збити підбори; червоний рядок; вовча яма; піти з дому; піти з життя; накивати п'ятами; дати хліба; білий вірш; не розлий-вода; жити власною працею; гра у м'яч; гра очима; залізне століття; чорне золото; космічний корабель; міцний сон; міцне пиво; обстріляний птах.

Завдання 67. Вкажіть різницю в значеннях поданих паронімів: дружний – дружній; корисний – корисливий; чисельний – численний; мимохіть – мимохідь; гривня – гривна; адреса – адрес;

виборний – виборчий; писемність – письменність; збірна – збірник – зібрання; змерзнути – замерзнути; збірний – збиральний; ідеальний – ідеалістичний; людний – людяний; хутряний – хутровий; personal – personnel; accept – excerpt; hypothesis – hypotheses; continual – continuous; momentary – momentous; Inschrift — Anschrift; Brüder — Gebrüder; planieren – planen; die Praktik – das Praktikum.

Завдання 68. Як можна розтлумачити вказані фразеологізми? Встановіть джерела їх виникнення та застосування:

Аж молоко кисне; Баляндраси (ляси) точити; Бити на сполох; Бути на коні; Веремію закрутити; Вискочити на сухе; Воду решетом носити; Гнути кирпичу; Гордіїв вузол; Гріти чуба; Душа в душу; За холодну воду не братися; Знову за рибу гроші; Золота молодь; Золоте правило; Лебедина пісня; На вербі груші; Набирати води в рот; Обітована земля; П'ята колона; Пекти раків; Прокрустове ложе; Рукою сягнути; Сіль землі; Фільчина грамота; Хома невірний; Як у Бога за пазухою.

Завдання 69. Знайдіть українські еквіваленти поданим нижче англійським фразеологізмам:

to be born with a silver spoon in one's mouth; in for a penny, in for a pound; to be as fit as a fiddle; to talk shop; to let the cat out of the bag; to live from hand to mouth; to beat about the bush; to pay through the nose; to wear one's heart on one's sleeve; as dead as a doornail.

Завдання 70. Знайдіть та выпишіть у три колонки фразеологізми, приказки та афоризми:

Хто хоче зрушити світ, нехай зрушить себе! Ми знаходимо в житті лише те, що самі вкладаємо в нього. А все-таки вона крутиться! З віком розум приходить. В добрім житті кучері в'ються, в поганім — січуться. Бабця надвоє сказала. Те, що в тебе виходить найкраще, і є твоє покликання. Година за годиною — та й так вік зійде. Десята спиця в колесі. За холодну воду не братися. Кожна грубість починається зі слабкості.

4 ГРАМАТИЧНА СИСТЕМА МОВИ. МОРФОЛОГІЯ

Завдання 80. У наведених реченнях знайдіть слова з конотативним значенням. Почленуйте їх на морфеми, визначте тип афіксів за функцією і значенням. Як досягається додаткове стилістичне значення слова?

1 Місяць на небі, зіроньки сяють, тихо по морю човен пливе. В човні дівчина пісню співає, а козак чує, серденько мре (Нар. твор.). 2 Править хтось малим човенцем, стиха весла підіймає, і здається, що з весельця щире золото спадає (Леся Українка). 3 Приплентався до лікаря поважний дядило (П. Глазовий). 4 Де це моє мотовило? 5 Візьму тебе, шабелино, та за гострий край, кину тебе, шабелино, в широкий Дунай (Нар. твор.). 6 Отакий дідище, отакий носище, хап – та в мішок! (Нар. твор.).

Завдання 81. Почленуйте подані слова на частини. Чи однакові за значенням і функціями виділені вами морфеми?

Літній, літо, влітку, політ;

читач, викладач, налигач;

полтавець, киянин, ялтинець, москвич.

Чи завжди однозвучні морфеми мають однакове граматичне і лексичне значення?

Чи можуть різні морфеми виражати однакове граматичне значення?

Чи можуть морфеми бути синонімічними і омонімічними?

Завдання 82. Почленуйте на морфеми подані слова. Які з афіксів словотвірні, а які формотвірні (семантичні, релятивні)?

Веселий, весело, веселитися, веселиш, веселка, веселіший, найвеселіший, весілля, веселики, веселиками.

Завдання 83. Погрупуйте слова за частинами мови. Визначте в них корені:

Тихо, свій, п'ятеро, тиша, по-свійськи, п'ятий, свійський, тихенький, п'ятірка, освоїтися, затихнути, уп'ятьох, свояк.

Чи збігається поділ слів на частини мови і на групи за спорідненістю коренів? Обґрунтуйте відповідь.

Завдання 84. «Глокая куздра штеко будланула бокра и кудрячит бокрѣнка».

Ця фраза, сконструйована видатним російським мовознавцем Л. Щербою, відома всім філологам, хоч жоден із них не розуміє смислу цього речення. Не розуміючи значення, ми, однак, легко визначимо в цьому висловлюванні підмет і присудок, другорядні члени речення, встановимо частини мови і навіть форми, у яких вони вжиті. Як нам це вдається зробити? Спробуйте пояснити цей мовний парадокс.

Завдання 85. Визначте спосіб творення наведених слів. Охарактеризуйте словотворчі засоби за продуктивністю і регулярністю.

Укр.: читання, музикознавець, біг, вартовий, напрацюватися.

Рос.: увлекательный, подтекст, пятёрка, блинная.

Нім.: Arbeiter, Kleidung, Freiheit, gekommen, Jungling.

Англ.: sweetmeat, sweetish, swimmer, swimming-pool.

Завдання 86. Знайдіть словотворчі та формотворчі морфєми в таких словах: російськ.: заколка, синеть, собрать, скошенный, кашпо, трава, роза, поющий, пение, собрание, читал, поддерживая; українськ.: дорожній, весілля, восени, гімнастика, читання, тримаючи, крамниця, маленький, тепло, зернятко, синє, беззубий; англійськ.: return, yellow, edges, immovable, colour, legibly, transparent, air, pyramid; німецьк.: Morgen, Sicherheit, seltsam, Wirtschaften, Lehrer, zusammengebracht, Bedeutung, lesen, geschrieben.

Завдання 87. Вкажіть, які граматичні значення якими засобами виражені:

українськ.: дорога – доріженька; роблю – робиш – робитиме; дорого-дорожче; зелень – зелений; світ – світити; хлопець – хлопця; дерево-дерЕва;

англійськ.: man – men; sing – sang; good – better – best; write – writes; spoke – had spoken; boy – boy’s; I – me; go – went; girl – girls.

німецьк.: der Mann – die Männer; schreibe – schreibst – schreibt; er – ihm – ihn; viel – mehr; das Kind – des Kindes – dem Kinde – die Kinder; lese – las; sagte – hatte gesagt; blau – blauer – blauest.

Завдання 88. Нормами якого граматичного закону можна пояснити існування таких просторічних форм:

шо; тута; назубок; мимрити; засапаний; попоїсти; нашкварювати; пика; морда; настрічу; мо.

Завдання 89. На підставі спільності якої або яких граматичних категорій ми відносимо до однієї і тієї ж частини мови такі слова:

українськ.: а) собака, погода, машина; б) малювала, з'їжте, писати; в) зозла, темно, далеко; г) дев'яносто, шістсот, десять тисяч;

англійськ.: а) wind, driver, reason; б) cold, reasonable, easiest; в) have, had, drive;

німецьк.: а) gesehen, bestellt, zuruckgekehrt; б) und, deshalb, aber; в) der Sprecher, die Kraft, der Kranke.

Завдання 90. Почленуйте на морфемі подані нижче слова. Виділіть кореневі (лексичні) і афіксальні морфемі: будівельник, засіяти, неперевершена, зоране, беззубий, хвилюватися, піднебесний, хмарочос, площинний, розхвилюватися, збудований, незабаром, ненароком, понівечений, крокує, передній, втомлюватися, стримуючи, прибуття, приміський, дощить, вечеряти.

Завдання 91. Погрупуйте слова за спорідненістю коренів і окремо за частинами мови: радість, добро, весна, єдиний, удвох, мовчки, два, єдність, радий, добрість, двоїстий, мудро, мовчання, єднання, радісний, добрий, подвоїти, мудрість, двійка, поєдинок, раділо, задобрювати, мовчазний, синюватий, мудрує, єднає, радощі, мовчіть, синь, замовчали, мудрістю, подобрішали, квіти, веснянки, квітковий, синіло, весніє, двоїться, радо, безпорадний.

Завдання 92. Вкажіть, які граматичні значення виражені у наведених нижче прикладах, назвіть засоби, якими ці значення виражені: стіл – стола – столу; кіт – коти; унікав – уникнув; глянув – доглядав, день змінюється на ніч – ніч змінюється на день; білий – біліше – найбіліший; добре – краще; розрізати – розрізати; йду – йшов; вікно – вікна; кажу – кажеш – каже; добріший – самий

добрий; напишу – буду писати; поїхав – поїхав би; man – men; sing – sang; good – better – best; easy – easier – easiest; write – writes; spoke – had spoken; boy – boy's; I – me; go – went; speaks – is speaking; girl – girls; der Mann – die Männer; schreibe – schreibst – schreibt; er – ihm – ihn; viel – mehr; das Kind – des Kindes – dem Kinde.

Завдання 93. Розділіть подані нижче словоформи на синтетичні та аналітичні. Які граматичні значення та яким чином у них виражені?

Будемо читати; мого; було написано; трьох, прочитає; справжній; везу; віддав би; минулий; найкращий; вищий; більш чіткий; малята; розповідай; кидає; came; boys; more useful; 44 women; mice; had seen; will enter; dog's; was found; went; shorter; peoples; had been done; hat erfüllt; belingelte; Häuser; gibt; waren gewesen; einige; seiner; war; gekommen; ihn; Scherzer; ist gelaufen; hat umgeschrieben; sass; wurde verlegen; life; Morgens; den Gedanken; keines; ihrem; werde tun.

Завдання 94. Визначте, до яких частин мови належать такі слова: двадцять, тисяча, половина, третина, десяток, пальто, добре, блискучий, поруч, біг, плакса, фламінго, білий, є, evening, eighth, grass, journey, running, letter, joyful, junior, nervous, rightly, 45 talented, speaker, merry, reddish, sorglos, wunderbar, tausend, Felsen, Tätigkeit, mehr, wünschen, liegende, gut, Revolution, Gesellschaft, Maler, Bewegung, schreiben, manhmal, reisen, Neben, er, was, zwanzigste.

Завдання 95. Чим за морфемним складом відрізняються члени вказаних пар слів: будинком – другом; кожному – додому; увібрати – зідрати; створити – збудити; кістонька–квітонька; творити – зварити; chest – best; candy – sandy; stocking – speaking; really – lily; disappear – discuss; sudden – broken; only – quickly; wenig – lebendig; dicht – macht; erinnern – erleben; Mädchen – Eichen; eilend – während; Antrag – Antwort.

Завдання 96. Вкажіть, скільки в поданих словах різних коренів? Згрупуйте ці слова за спільністю кореня: вода, водити, водник, провід, повінь, провідник; вожатий, воджу, зневоднений;

палити, паління, паливо, потопельник, розтопити; hand, handy, handsome, handkerchief, handle.

Завдання 97. Завдяки якому граматичному закону можна пояснити існування таких просторічних форм: сліду^ючий, реготатися, розтринькати, пика мізкувати, достобіса, рюмсати, чимчикувати, тип, врубитися.

Завдання 98. Знайдіть українські відповідники до поданих слів та словосполучень і визначте, яким способом виражені в них граматичні значення: the sister, sister's, of the sister, with the sister, about the sister, die Schwester, mit der Schwester, für die Schwester, bei der Schwester.

Завдання 99. Вкажіть, які граматичні значення та якими способами виражені в наведених нижче прикладах:

стіл – стола – столу, кіт – коти, виходив – вийшов, довгий – довший, добре – краще, розрізати – розрізати, йду – йшов, вікно – вікна, пишу – пишеш – пише, найвідоміший – самий відомий, співаю – заспіваю – буду співати, поїхав – поїхав би, man – men, sing – sang, good – better – best, easy – easier – easiest, write – writes, spoke – had spoken, boy – boy's, I – me, go – went, speaks – is speaking, girl – girls, der Mann – die Männer, schreibe – schreibst – schreibt, er – ihm – ihn, viel – mehr, das Kind – des Kindes – dem Kinde, lese – las, sagte – hatte gesagt, blau – blauer – blauest, der Bube – die Buben.

5 СИНТАКСИС

Завдання 100. Почленуйте поданий текст на синтагми (позначте їх межі знаком /) і словосполучення (випишіть). Знайдіть випадки збігу синтагм і словосполучень. Чим відрізняється синтагма від словосполучення?

Ніхто так повно не пережив дару свободи усім своїм єством! На волі він переродився, наче знову прийшов на світ. І в тому вільному світі під скупим чужим сонцем ожила в ньому пам'ять про рідний край, мова й пісня України, чиста, як перше кохання (Є. Сверстюк).

Завдання 101. Дайте характеристику реченням тексту: а) за метою висловлювання; б) за будовою; в) за наявністю другорядних членів; г) за повнотою структури; д) за структурою предикативного центру.

Схаменітеся, тату і мамо!

Попереду провалля без дна:
дитинча, що крокує за вами,
української мови не зна.

Тої мови, з якою в колисці
пісню й казку ви брали в серця...

А тепер, мов красуню в намисті,
Ми на страту ведем з-під вінця (С. Реп'ях).

Завдання 102. Подані словосполучення розділіть на три групи залежно від виду синтаксичних відношень між компонентами: а) узгодження; б) керування; в) прилягання. Вкажіть, якими засобами здійснюються ці відношення.

Українськ.: порада батька; верхівки дерев; вчора увечері; повернутися додому; принцеса з казки; порушити питання; запросити на весілля; бігти стрімголов; сонячний ранок; любити батьківщину; здобуток нащадків; дуже щасливий.

Англійськ.: *depends on you; come here; Mary's brother; look at me; these books; go away; black table; a book cover; his answer; read a letter; nice of you; a running boy; bad manners; speak loudly.*

Німецьк.: Klavier zu spielen; langsam gehen; die Befreiung des Volkes; schreiben den Artikel; die dunklen Tannen; sehr schwierig; roter Apfel; ein Fest geben; in der Hütte stehen; dein Gesicht; bleiben auf dem Bahnhof; neues Kleid; heute Abend; der Gipfel des Berges.

Завдання 103. У наведених нижче реченнях знайдіть усі можливі словосполучення й визначте в них тип синтаксичного зв'язку:

Я прокинувся раптово й опинився посеред уламків неспокійного сну. Мені наснилися певні кадри, чи то пак — певні слайди з прожитого — дитячі спогади, старенькі київські вулички, прогулянки з пасіями, колишніми і теперішньою... Нас не повинні вранці зривати будильники. Найгірше, що ми прокидаємось за кілька миттєвостей до пронизливого електронного вереску

будильника. Ми прокидаємося, і нам хочеться виграти бодай півгодини, щоб заплющити очі і ще поніжитися, подрімати, зустрітися у снах з коханими, але ми усвідомлюємо, що от-от все зупинить перший ранковий звук.

Завдання 104. Проаналізуйте наведені нижче речення стосовно організації в них теми-реми:

1 Південні моря гарні! 2 Гарні південні моря! 3 Але це тривало лише кілька секунд. 4 Не до вподоби йому було лише пекуче сонце. 5 Моїй сестрі подобається вишивати пейзажні картини. 6 Дощ розпочався зненацька. 7 Рапорт про завершення цього об'єкта будівництва бригадир подав ще зранку. 8 Подати нам якісь знаки Петро ніяк не міг.

Завдання 105. Вкажіть, на основі чого можна встановити граматичне значення виділених слів та визначити їхні синтаксичні зв'язки з іншими словами?

1 Ми знову опинилися **вдома, вдома** було тепло і затишно.

2 Софійка купила новенький **смартфон, смартфон** лежав на столі у вітальні.

3 Зійшов **місяць, місяць** був яскравий.

4 Знання збагачують **досвід, досвід** збагачує знання.

5 Сонце вибілило **площу, площа** вибілилась.

Завдання 106. Подані словосполучення перетворіть у речення, зберігаючи лексичну тотожність. Поясніть, яким чином це вдалося зробити. Поясніть різницю в зіставляваних парах:

спів соловейка; планування роботи; крик дитини; сонячна погода; з'ясування стосунків; її зачіска.

Завдання 107. Визначте головне та залежне слово в поданих сполученнях:

дивитися кіно; важка праця; робота за планом; працювати по п'ятницях; готова приїхати; старанний учень; казати пошепки; йти під руку.

Завдання 108. Почленуйте поданий нижче текст на синтагми. Виділіть словосполучення. Вкажіть на різницю між синтагмами і словосполученнями.

Опівночі, після того, як промчить, прошурхоचे велосипедами нічна зміна у бік заводів; і, зморена денними клопотами, Зачіплянка нарешті поринає в сон, і висне над нею з просторів неба місяць зеленорогий, собор стоїть над селищами в задумі один серед тиші, серед світлої акацієвої ночі, що більше навіть не на ніч схожа, а на якусь, сказати б, антиніч. Вона тут незвичайна, ця антиніч, вона мовби зачаклована видом собору, заслухана німої музики його округлих, гармонійно поєднаних бань, наростаючих ярусів, його співучих ліній. Для неї, зачасної в бажанні розгадати дивні якісь загадки, розшифрувати тайнописи віків, собор ще повен далекою музикою, гримить обвалом літургій, перелунює православними месами, піснеспівами, шепоче жагою спокут, він ще повен гріхами, в яких тут каялись, і сповідями, і сльозами, і екстазом людських поривів, надій.

Заводи дають плавку, і, мов над вулканами під час виверження, заграви бурхають у небо, і вся глибінь його, враз оживши, починає дихати, пульсувати: відблиски неба грають ночами на стінах собору, на його верхах. Якщо о такій порі повертається з інституту Микола Баглай, студент металургійного, то він, ясна річ, зупиниться на майдані і за звичкою послухає собор, його мовчання, послухає оту не кожному доступну «музику сфер». Зачувши людину, замушкотить на соборі плавнева лелека, що вимостила собі гніздо в риштованні, обкинутому довкола однієї з бокових бань (О. Гончар).

Завдання 109. Розподіліть подані словосполучення за структурними типами та семантичними типами:

інтерес до музики; брат товариша; рідний дім; яскраво блищить; зірвала квітку; скрипаль із Відня; дехто в сірому; малює талановито; приховувати тривогу; сніжною дорогою; пробудити інтерес; займатися спортом; прогулянка верхи; несподіване відкриття; бажання слави; бажаю мандрувати; один з них; скоротити втричі; прогулянка босоніж; босими ногами; душа нарозхрист; треба підніматися; потреба в харчуванні.

Завдання 110. Подані словосполучення розбийте на три групи залежно від виду синтаксичних відношень між компонентами: узгодження, керування, прилягання. Якими засобами здійснюються в них ці зв'язки?

Впасти на дорозі; порада батька; вчора вранці; дівчинка з казки; повернутися додому; справа честі; гірські вершини; збудувати будинок; прийти на свято; вечірній дзвін; бігти стрімголов; поважати людину; влада народу; плекати мрію; сподіватися на краще; depends on you; come here; Mary's brother; look at me; these books; go away; black table; his answer; read a letter; a running boy; speak loudly; bad manners; a book cover; Klavier zu spielen; langsam gehen; die Befreiung des Volkes; schreiben den Artikel; die dunklen Tannen; sehr schwierig; roter Apfel; ein Fest geben.

Завдання 111. Подані словосполучення перетворіть у речення, зберігаючи лексичну тотожність. Поясніть різницю у зіставлених парах:

його приїзд, гарна погода, спів пташок, прибуття гостей, читання книги, постановка спектаклю, вирішення питання.

Завдання 112. Подані словосполучення перетворіть у речення, зберігши їх лексичну тотожність. Поясніть різницю у парах такого співвідношення:

його приїзд; гарна погода; крик дитини; прибуття поїзда; читання книги; репетиція вистави; вирішення питання; сонячне світло; близько від міста; яскраве враження.

Завдання 113. Визначте модальність речень, якими способами її виражено? Сидів ти б удома. Якби вона була тут, то заспівала б нам. Місяць обертається навколо Землі. Йому, напевно, не треба було туди ходити. Можливо, ти правий. Нехай він прийде пізніше. Мені й працювати і навчатися, а тобі байдикувати? Якби вона дізналася про це своєчасно, нічого б не трапилось. Може, ти ще встигнеш на поїзд? Ви, здається, багато працюєте? Людинна повинна жити і творити. Дай-но мені склянку води. Підемо гуляти! Йдіть звідси! Без тебе я б не дістався до міста.

Завдання 114. Перекладіть українською подані речення. Складіть структуру відповідних речень. Які висновки можна зробити з цього зіставлення?

It was about 10 o'clock when they finished. How far is it to the railway station? My hat was blown into the river. He was shown the

way to the station. It is a long way to the lake. I was told the news at once. It was dark and gloomy in the empty hall. This man is much spoken of. Es dämmert. Das Kraftwerk wird durch Wasser in Bewegung gesetzt. Es wurde ihm nicht geholfen. Man studiert in unserem Institut viele Fremdsprachen. 1781 gründete man in Leipzig das berühmte Gewandhaus. Es regnet. Es wird bald Sommer. Es wird Sonntags nicht gearbeitet.

6 ГЕНЕАЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ МОВ

Завдання 115. Розподіліть за мовними сім'ями такі мови: чеська, німецька, турецька, азербайджанська, арабська, осетинська, словацька, італійська, англійська, китайська, туркменська, вірменська, грецька, албанська, португальська, сербська, хорватська, румунська, в'єтнамська, японська, болгарська, грузинська, польська, іспанська, македонська, угорська, литовська, таджицька, перська, французька, голландська, українська, норвезька, шведська, латиська, фінська, мордовська, казахська, карельська, татарська, молдавська, узбецька, естонська, киргизька, корейська, афганська, хінді, баскська, башкирська.

Завдання 116. Знайдіть в російській та українській мовах еквіваленти англійських слів weekend, pet, fortnight, німецьких слів Geschwister, Feierabend, stoeckeln, французьких слів confrontation (очная ставка), choucroute [ʃ ukR ut] (квашена капуста), doigt [dwa] (пальцы рук), grain (внезапный короткий ливень с ветром).

Завдання 117. Знайдіть в іноземних мовах еквіваленти російських слів кипятки, сутки, погреб, смекалка, именинник. Які закономірності при перекладі ви виявили?

Завдання 118. Прочитайте текст і дайте відповідь на запитання: чи впливає мова на характер протікання психічних процесів у різних народів?

В'єтнамський учений Буй дин Мі під керівництвом проф. О. О. Леонтьєва провів експериментальну перевірку висновків з

досвідів Е. Леннеберга й Дж. Робертса – як кольоропозначення співвідноситься із процесами сприйняття й запам'ятовування кольору. Дослідження будувалося на порівнянні матеріалу російської й в'єтнамської мов. Результати експерименту показали, що, дійсно, колірний континуум (уся область кольору) росіянами й в'єтнамцями, що були залучені до випробування, розчленовується по-різному залежно від системи кольоропозначення у відповідній мові. Здавалося б, ці експерименти свідчать на користь гіпотези Сепіра-Уорфа. Насправді й росіяни, і в'єтнамці однаково бачать і запам'ятовують кольори, але по-різному використовують мову в процесі розчленовування й запам'ятовування колірних відтінків. Можливі дві так звані стратегії запам'ятовування: «чисто мовна», з опорою на мовне кодування відтінків (червоний, чорний, жовтий), і «предметно-мовна», при якій відтінки запам'ятовуються шляхом співвіднесення з кольором конкретного предмета (малиновий, агатовий, пісковий). І росіяни, і в'єтнамці можуть користуватися обома стратегіями, але росіяни віддають перевагу першій, а в'єтнамці – другій. Це пояснюється тим, що у в'єтнамській мові легко утворюються похідні «предметні» кольоропозначення (колір пелюсток лотоса, колір бананової бруньки, колір крил апельсинових павуків). Обидві стратегії рівною мірою хороші, однак мають і недоліки: «чисто мовна» стратегія зменшує час реакції, але зменшує й точність, «предметно-мовна» стратегія вимагає більше часу, але при цьому збільшується точність. Немає стратегії «краще» і «гірше», вибір її визначається властивостями мови й природно-природними й суспільно-історичними особливостями життя народу.

Завдання 119. УВАГА! Згадайте лекційний матеріал з наведеної теми!

Згідно з морфологічною класифікацією, всі мови світу розподіляються між чотирма типами.

До першого типу відносять так звані аморфні мови, яким властива повна або майже повна відсутність словозміни та, як наслідок цього, досить велика граматична значущість порядку слів. До такого типу відносять китайську, в'єтнамську та інші

мови. До такого типу останнім часом еволюціонує сучасна англійська мова.

До другого типу відносять флективні мови, до яких належать слов'янські, балтійські, італійські, деякі з індійських та іранських мов. Цим мовам властива розвинута система словозміни та здатність передавати всю палітру граматичних значень одним показником. Так, наприклад, в російському слові «дома» закінчення слова «-а» є одночасно знаком і чоловічого роду, і множини та називного відмінка; подібне можна зауважити і щодо українського слова «поле», в якому закінчення «-е» вказує на іменник середнього роду й одночасно однини та називного відмінка.

На підставі вказаної вище теорії наведіть приклади, коли генетично споріднені мови знаходяться в різних групах (класах) морфологічної класифікації. За можливості, доведіть це фактичним матеріалом: прикладами вираження граматичних відношень. У чому ви вбачаєте причину такого розходження мов?

Завдання 120. Чи можна стверджувати про схожість мов на підставі наведених збігів слів? Мотивуйте свою відповідь.

а) узбецьк. **бурун** (ніс) й російськ. **бурун** (пінна хвиля), турецьк **burak** (безплідна земля, ґрунт) й українськ. **буря(а)к** (коренеплід), турецьк. **kulak** (вухо) і російськ. **кулак** (стиснена кисть руки);

б) франц. **vache** (корова) і українськ. займенник **ваш**, франц. **côte** (берег) і російськ. **кот**, німецьк. **Bruder** (брат) й українськ. **бруд**.

Завдання 121. Вказані нижче мови розподілені за сім'ями та групами згідно з генеалогічною класифікацією мов. Вкажіть, які з них є державними та де (в яких країнах): 1) санскрит, українська, туркменська, італійська ірландська, угорська, чуваська, калмицька, марійська, фінська, португальська, датська, польська, киргизька, бенгалі, циганська, молдавська; 2) таджицька, ідиш, тохарська, албанська, чукотська, російська, англійська, перська, татарська, узбецька, скіфська, іспанська, чеська, мордовська, бретонська, вірменська, естонська, болгарська, кашубська; 3) арабська, турецька, німецька, шотландська, грецька, китайська,

литовська, каталонська, башкирська, гінді, ісландська, македонська, японська, французька, афганська.

Завдання 122. Назвіть (запишіть) мови та їхнє місце в генеалогічній класифікації: республік Прибалтики, Кавказьких республік, республік Середньої Азії, Швейцарії.

Завдання 123. У яких країнах поширена англійська мова? Де вона використовується як державна мова? Назвіть мови однієї з нею групи. Напишіть про це невеличку доповідь.

7 МОВА ЯК ЗНАКОВА СИСТЕМА

Завдання 124. Чи можна вважати знаками такі предмети: а) грошові купюри; б) «номерок» за верхній одяг, що здається до гардеробу; в) обручка; г) олівець у нагрудній кишені піджака; ґ) квітка у горщику на підвіконні? Проілюструйте такими прикладами основні властивості знака.

Завдання 125. Прочитайте уривок з казки Г. Остера «Кошеня на ім'я Гав»:

- Я вигдав секретну мову, – сказало цуценя.
- А навіщо секретну?
- Щоб ми могли розмовляти, і ніхто нас не розумів... Кука маркука балям барабука!, – сказало цуценя.
- Дуже секретно,- схвалив Гав, – нічого не зрозуміло.
- А тепер,- сказало цуценя, – давай я тобі на вушко розповім, що означає «кука маркука».
- Не треба! – сказав Гав. – Не кажи.
- Чому не треба? – здивувалось цуценя.
- Тому що секретно! – сказало кошеня Гав. – І нехай буде секретно. Нехай нікому ніколи нічого не буде зрозуміло. Навіть мені. Тоді в нас буде справжня зовсім секретна мова.

Чи правильною є думка в кошеняти? Чи можна вважати таку «мову» справжньою? Які властивості мовного знака є хибними в «секретній мові», що вигдало цуценя?

Завдання 126. Визначте різницю між словами «півень» і «кукуріку», «кішка» і «мяу», «гавкати» і «дзявкати» з позиції відношення між планом вираження і планом змісту.

Завдання 127. У чому полягає різниця значимості слів в українській, англійській та німецькій мовах:

1) дайте мені – дай мені. 2) хочу побачити Вас – хочу побачити тебе.

1) Give me – Give me. 2) I want to see you – I want to see you.

1) Geben Sie – Gib mir 2) Ich will Sie sehen – Ich will dich sehen.

Завдання 128. Наведіть приклади, де в нашому житті зустрічаються елементи предметного письма, піктографічного письма, ідеографічного письма.

Завдання 129. Визначте, який різновид письма подано на картинках:

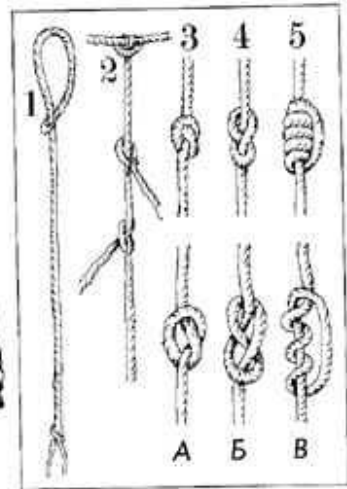
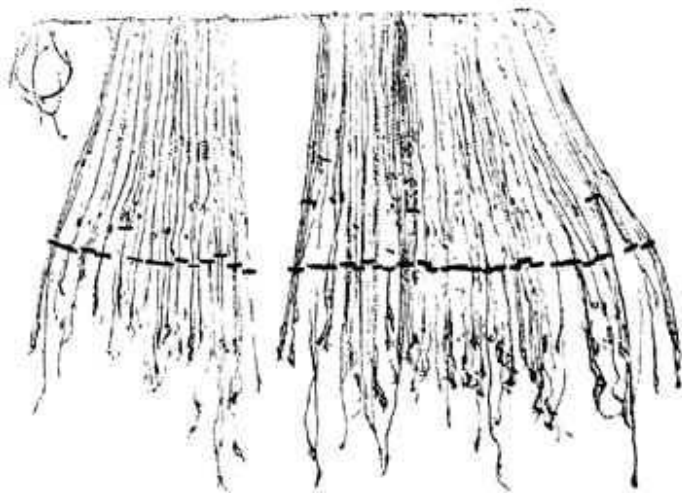
А



Б



В



Г

ДРЕВНЕ-ШУМЕРСКИЕ	ДРЕВНЕ-ЕГИПЕТСКИЕ	КИТАЙСКИЕ
 Глаз	 Видеть	 Глаз
 Лес	 Вода	 Вода
 Горы	 Города	 Гора
 Факел	 Огонь	 Огонь
 Человек	 Мужчины	 Человек
	 Женщины	 Женщина

8 ТЕСТИ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1 Мовним знаком є: а) буква; б) фонема; в) слово.

2 Пізнання людиною світу, досвіду попередніх поколінь забезпечує така функція мови:

- а) комунікативна;
- б) пізнавальна (гносеологічна);
- в) експресивна.

3 Першим розмежував поняття «мова» і «мовлення»:

- а) Вільгельм фон Гумбольдт; б) Фердинанд де Соссюр;
- в) Олександр Потебня.

4 До вербальних засобів спілкування належать усі перераховані в рядку:

- а) звукова мова, міміка і жести; б) звукова мова, письмо, азбука Морзе, азбука Брайля, морська сигналізація; в) звукова мова, міміка і жести, письмо.

5 Дослідження різних мов з метою виявлення їх спільних і відмінних рис – це суть методу: а) структурного; б) зіставного; в) описового.

6 Найменша комунікативна одиниця мови і водночас найбільша фонетична одиниця в мовленнєвому потоці, що становить собою інтонаційно-змістову єдність, – це:

- а) синтагма; б) склад; в) фраза; г) словосполучення.

7 До якої теорії належить визначення складу, обґрунтоване датським мовознавцем О. Єсперсеном: склад має вершину (ядро) і периферію:

- а) експіраторна; б) мускульної напруги; в) сонорна г) звукова.

8 Що називається наголосом?

- а) звук, що вимовляється чіткіше;
- б) виділення в мовленні певної одиниці в ряду однорідних одиниць за допомогою фонетичних засобів;
- в) протяжна вимова звуків у слові.

9 Виділення (вимова) одного із складів (такту) з більшою силою, тобто сильнішим видихом струменя повітря, – це наголос:

- а) музичний; б) кількісний; в) динамічний.

10 Складові інтонації:

- а) мелодика, інтенсивність, паузи, темп і тембр мовлення; б) сила голосу, наголоси, виразність мовлення; в) настрій, тон, паузи.

11 Як називаються фонетичні явища – наголос та інтонація?
а) допоміжними засобами; б) просодичними засобами; в) змінними засобами.

12 Підготовчим етапом у розвитку письма є: а) піктографічне письмо; б) предметне письмо; в) ієрогліфічне письмо.

13 Фонографія – це: а) розділ науки про мову, в якому вивчається система норм літературної мови; б) різновид письма, в якому графічні знаки позначають звуки; в) письмо, що передає мову тільки в її граматичній будові.

14 Що означає syllabe (від грецьк.): а) письмо; б) корінь; в) склад.

15 Найдавніше складове письмо почало існувати у: а) V тис. до н.е.; б) III тис. до н.е.; в) II тис. н. е.

16 Фонографічне письмо має різновиди: а) силабічне, складове, алфавітне; б) складове, консонантне, буквено-звукове; в) буквено-звукове, консонантне, алфавітне.

17 Найдавнішим силабічним письмом було: а) фінікійське; б) деванагарі; в) шумерське.

18 Складовим письмом є сучасне: а) китайське; б) арабське; в) грецьке.

19 Фонографічне письмо виникло на основі: а) предметного письма; б) малюнкового письма; в) ідеографічного письма.

20 Греки ввели до свого алфавіту такі нові букви: а) бету, дельту; б) и, і; в) іжицю, омегу.

21 Кирилиця виникла у: а) IX ст.; б) X ст.; в) XI ст.

22 Глаголиця відрізняється від кирилиці: а) формою букв; б) складом.

23 Український алфавіт походить від: а) латинського; б) грецького; в) слов'яно-кирилівського; д) фінікійського.

24 Сукупність усіх засобів письма певної мови – це: а) графіка; б) алфавіт; в) фонографія.

25 Буквено-звуковим письмом користується: а) близько 25 % населення Землі; б) понад 90 % населення Землі; в) близько 75 % населення Землі.

26 Нині у світі існує чотири основні сім'ї алфавітів: а) латинська, слов'янська, арабська, індійська; б) грецька, латинська, арабська, індійська; в) англійська, німецька, слов'янська, арабська.

27 Графема – це: а) найменша одиниця писемної мови, що відповідає фонемі в усній мові; б) варіант фонемі; в) знак ідеографічного письма.

28 Орфографічні норми – це: а) правила написання слів; б) правила вимови; в) правила постановки розділових знаків.

29 Існують такі принципи орфографії: а) смисловий, морфемний, фонетичний, традиційний; б) фонетичний, морфологічний, історико-традиційний, смисловий; в) фонетичний, морфологічний, орфографічний, смисловий.

30 Провідними принципами орфографії є: а) в українській мові – смисловий, в російській – традиційний, в англійській – фонетичний; б) в українській мові – фонетичний, в російській – морфологічний, в англійській – традиційний; в) в українській мові – морфологічний, в російській – фонетичний, в англійській – смисловий.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1 Остапченко О. В. Вступ до мовознавства. Програма курсу, система орієнтирів для самостійної роботи, навчальні практичні завдання: посіб. для студентів. Київ, 2008. 72 с.

2 Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ: Логос, 2004. 284 с.

3 Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: ВЦ Академія, 2004. 368 с.

4 Скаб М. С. Вступ до мовознавства. Практикум: навч. посіб. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. 103 с.

5 Ющук І. П. Вступ до мовознавства. Київ: Рута, 2000. 128 с.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
з дисципліни
«ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА»

Відповідальний за випуск Близнюк Л. М.

Редактор Решетилова В. В.

Підписано до друку 29.06.21 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 1,75. Тираж 5. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Український державний університет
залізничного транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейєрбаха, 7.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.